

Autoritarna struktura ličnosti — kritički prikaz jugoslavenskih istraživanja

Ivan Šiber

Fakultet političkih nauka u Zagrebu

Sažetak

Komparativni prikaz jugoslavenskih istraživanja autoritarnosti, premda uz značajna metodološka ograničenja, pokazuje visok stupanj autoritarnosti u populaciji. Riječ je o kognitivnom tipu autoritarnosti koji je oblikovan procesom socijalizacije. Izrazita prisutnost autoritarnosti u psihološkoj strukturi populacije pozitivno je povezana s etnocentrizmom i čini sastavni dio egalitarno-etatiističke orijentacije. Negativnu povezanost nalazimo sa samoupravnom orijentacijom i tolerancijom spram drugih idejnih vrijednosti i orijentacija.

Prijatelji: Klaudije, došli smo da te zamolimo da budeš Cezar.

Klaudije: Kako možete da to tražite od mene kada znate da sam se cijelog života borio protiv Cezara, za Republiku!?

Prijatelji: Klaudije shvati, narod traži Cezara.

»Dan nakon što je Hitler došao na vlast u Njemačkoj, M. Horkheimer, direktor Instituta za društvena istraživanja u Frankfurtu, preselio se u stan blizu željezničke stanice. Za nekoliko dana on i ostali suradnici otišli su u Švicarsku . . . Kako to da su ti ljudi uočili implikacije nastalih promjena i poduzeli odgovarajuće korake u vrijeme kada je još uvijek većina njemačkih intelektualaca i Jevreja vjerovala da se katastrofa može izbjeći? Razlog je u tome što su oni provodili istraživanja o političkim orijentacijama u Njemačkoj i došli do zapanjujućeg nalaza: naime, dok se velika većina njemačkih radnika izjašnjavala kao socijaldemokrati u okviru standardnih pitanja javnog mnijenja, na pitanjima koja su ih poticala da izraze indirektno neke svoje potisnute stavove i vrijednosne orijentacije, pokazalo se da su oni u visokom stupnju autoritarni. Zaključak istraživača je bio da će Hitler vjerojatno doći na vlast i da u tom slučaju u Njemačkoj neće imati djelotvorne opozicije.« (N. Sanford, 1973, str. 139—140)

Pojam autoritarne ličnosti, koji je u literaturu izvorno uveo Fromm, postao je jedan od najčešće navođenih koncepata kojim se želi objasniti nesklad između društvenih zahtjeva i mogućnosti pojedinca. Autoritarnost podrazumijeva gubljenje individualnosti, vlastitosti, otuđenje od ljudskih mogućnosti. Po Frommu, autoritarnost je rezultat atomiziranih uvjeta suvremenog građanskog društva, u kome je došlo do raspada tradicionalnih vrijednosti u kome se našao »usamljen čovjek« oslobođen stega neposredne kontrole primarne zajednice, suočen sa »slobodom« da svoju radnu snagu prodaje na tržištu, ali ujedno i nedovoljno osposobljen da svoj ljudski potencijal kreativno razvija i stvara vizije novoga, određuje ciljeve primjerene sebi, osvaja »slobodu za«. Takav čovjek, oslobođen stega tradicionalnih veza ali bespomoćan da s postignutom slobodom išta učini, zahvalan je objekt manipulacije i postaje podatna gлина u rukama društva. Upravo ta mogućnost nekritičke prilagodbe na postojeće omogućava mu uspostavljanje sekundarnih veza, nalaženje novog identiteta i osjećaj vlastitoga pripadanja.

Autoritarnošću se označava sindrom psihologijskih osobina koje posjeduje neslobodan pojedinac u neslobodnom društvu. Njome se pokušava objasniti antidemokratska orijentacija, pojava etnocentrizma i konzervativizma. Autoritarna ličnost je ona koja traži autoritet kome bi vjerovala, koji bi joj pružio sigurnost i izvjesnost, a istodobno ona je spremna da se na isti način postavi prema onima koji o njoj ovide, da inzistira na svome autoritetu i hijerarhiji. Živeći i socijalizirajući se u okviru autoritarnih odnosa u obitelji, religiji, državi, pojedinac traži sigurnost u ocu, bogu ili vlasti. U situacijama društvene krize, nesigurnosti, gubitka perspektive, pojedinac traži »oca domovine«, »vođu« ili »mesiju«.

Upravo takav, autoritaran, prevladavajući karakter zahvalno je psihološko tlo za razne oblike manipulacije, a pogotovo za homogenizaciju unutar grupe i za izražavanje agresivnosti prema vanjskim grupama. Drugim riječima, predrasde su sastavni dio takvog karaktera, a samo od vanjskih okolnosti (krize, frustracije) ovisi njihovo ispoljavanje.

Potisnuta agresivnost, koja se iz određenih i širih društvenih ali i neposredno psiholoških razloga, ne može ispoljiti prema pravom izvoru frustracije, nalazi svoj izraz i izlaz u odnosu prema onima koji nisu »mi«. Ti »drugi« po primaju sva obilježja žrtvenog jarca, postaju otjelovljenje uzroka našeg neuspjeha i objekt agresije. Uostalom, i povijesni primjeri to zorno pokazuju. Progoni Jevreja u Engleskoj nakon rata s Francuskom, Drayfusova afera u Francuskoj nakon poraza s Pruskom koja se pretvorila u opći progon kako na vjerskoj, tako i na etničkoj osnovi, progon Jevreja u carskoj Rusiji 1905. nakon poraza u ratu s Japanom, genocid nad Jevrejima u Hitlerovoj Njemačkoj racionaliziran njihovom »krivicom« za poraz Njemačke u I. svjetskom ratu i za opću ekonomsku krizu. Sve su to primjeri prenesene agresivnosti nastale uslijed frustracija na širem društvenom planu. Analiza uroda pamuka i broja linčovanja Crnaca u SAD pokazala je visok stupanj povezanosti: što je urod pamuka bio manji (znači i frustracija veća!), to je i broj linčovanja bio veći.

»Bogati uzimaju opijum i hašiš. Oni koji si to ne mogu priuštiti, postaju antisemiti. Antisemitizam je morfij za male ljude. Pošto ne mogu postići ekstazu ljubavi, oni traže ekstazu mržnje. Jevreji su im pri ruci. Kad ne bi bilo Jevreja, antisemisti bi ih morali izmisliti.« (H. Bahr, prema G. Allport, 1958. str. 325)

Upravo taj citat ukazuje na psihološku funkciju predrasuda koje pojedincu omogućuju osobno rasterećenje. Sukladno teoriji žrtvenog jarca, postoje tri osnovne faze: prva, u kojoj frustracija dovodi do agresije; druga, u kojoj se agresija usmjerava prema relativno bespomoćnom objektu; i treća, u kojoj se ta premještena mržnja racionalizira i opravdava okrivljavanjem, projekcijom i stereotipijama.

Dakako da svaka frustracija ne dovodi do agresivnog ponašanja, kao što ni svaka »manjinska grupa« nije objekt predrasuda. Također, sama autoritarnost nije neminovno uzrok proganjanja drugih. Tu se radi isključivo o psihološkim pretpostavkama i mehanizmima koji posreduju u određenoj situaciji, koji olakšavaju određeno ponašanje i na izvjestan način uvjetuju njegov intenzitet.

U suvremenim uvjetima masovnog društva pojedinac je »usamljen u gomili«, a dio mase postaje konformiranjem s prevladavajućim vrijednosnim sistemom posredstvom masovnih medija. Neposrednost tradicionalnog, primarnog odnosa »licem u lice« zamjenjuju sekundarne veze masovnih komunikacija. Na taj način konformizam postaje cilj suvremenog čovjeka koji gubi svoju individualnost pokušavajući se integrirati u postojeće. Psihološki mehanizam »žiroskopa« koji je u ranijim razdobljima omogućavao pojedincu da ostane sukladan primarnoj grupi, odnosno, internaliziranim vrijednostima, pretvara se u radarski sistem koji hvata reakcije drugih na naše ponašanje. (D. Riesman, 1969, str. 80 i 89.)

Konformizam je, između ostalog, i psihološki okov koji je najdjelotvorniji sistem društvene kontrole i manipulacije. Na psihološkoj potrebi da se pripada, osmisli i stekne sigurnost uzdiže se cjelokupna društvena kulturna nadgradnja manipulacije potrebama i osjećajima. Kao što kaže E. Fromm: »Da bi neko društvo moglo dobro da funkcionira, njegovi članovi treba da steknu onu vrstu karaktera koja ih tjera da *žele* da čine ono što *moraju* da čine kao članovi tog društva ili neke posebne klase u njemu. Oni moraju da *žele* da rade ono što objektivno *moraju* da rade. *Vanjska sila* je zamijenjena *unutarnjom prinudom* . . .« (1944)

Istraživanje autoritarnosti najčešće se dovodi u vezu s poznatom klasičnom studijom »Autoritarna ličnost«. ¹ Ta opsežna studija rezultat je obimnih istraživanja započelih 1943. godine u području odnosa strukture ličnosti i političkog ponašanja, konkretnije u vezi predrasuda prema Jevrejima i dramatičnih zbivanja u nacističkoj Njemačkoj.

Pitanja koja su postavili istraživači, a koja su i danas prisutna u istraživanjima autoritarnosti, uglavnom su slijedeća:

— Je li moguće razlikovati ljude s obzirom na njihove osobne karakteristike koje su u osnovi autoritarnog ponašanja, neovisno o političkim uvjetanjima?

— Koja je teorija ili konstrukt ličnosti i njenog dinamizma u stanju objasniti taj tip ličnosti?

— Koja su osobna iskustva u osnovi takve strukture ličnosti?

¹ Ova studija se najčešće povezuje s imenom T. Adorna— što zapravo nije točno. Prva istraživanja i početak rada na projektu vodili su D. Levinson i N. Sanford. Kasnije se priključila E. Frenkel-Brunswi i tek na kraju, T. Adorno (vidi: N. Sanford, 1973, str. 141)

— Koji društveni uvjeti omogućuju da se politička uvjerenja i konkretna ponašanja izražavaju na autoritaran način?

— Je li moguće formirati neke pretpostavke o odnosu autoritarne strukture ličnosti u situacijama kada je ona dominantni oblik ponašanja u nekoj populaciji (tzv. »agregatni« efekti) na funkcioniranje političkih institucija?

Istraživači su pošli od generalne hipoteze da je svaka akcija *rezultanta konkretnih socijalnih uvjeta* (takozvani »situacioni faktori«), ali i *odgovarajuće strukture ličnosti*, koju su prvenstveno odredili kao svojevrsnu *spremnost za prihvaćanje fašizma, podložnost antisemitskoj propagandi*, kao i *spremnost za učešće u antidemokratskim socijalnim pokretima*.

Želeći empirijski verificirati postojanje takvih dispozicija, oni su, kombinirajući teorijske postavke psihoanalize i tehnika dubinske psihologije, s jedne, te methodske pristupe socijalne psihologije u mjerenju stavova i općenito istraživanju karakteristika šire populacije, s druge strane, pokušali konstruirati određene mjerne instrumente koji bi, po njihovu mišljenju, mjerili upravo tu dispoziciju ličnosti za prihvaćanje fašističke ideologije. Konačan rezultat je dobro poznata F — ljestvica koja je, uz manje izmjene, primjedbe, pa i odlučna negiranja, i do danas ostala osnovni mjerni instrument.

Psihoanalitički pristup u koncepciji autoritarnosti prepoznatljiv je u interpretaciji *nastanka* same autoritarnosti, u *mehanizmima njenog izražavanja*, ali i u *postupku pronalaženja odgovarajućih čestica* (tvrdnji, »itema«) za konstrukciju ljestvica, kao i u postupku *validacije* dobivenih rezultata.

Nastanak autoritarne strukture ličnosti vezuje se uz procese rane socijalizacije i prvenstveno uz odnos dijete—roditelji, ili još preciznije, zbog patrijarhalnih odnosa u obitelji, odnos dijete—otac. Budući da se upravo u ranoj fazi razvoja najintenzivnije odvija sukob nagonskog i socijalnog, da je to razdoblje u kome se formira ličnost kao prilagođene, znači socijalizirane osobe koja je stekla društveno prihvatljive oblike reagiranja u situacijama kada je suočena s nemogućnošću neposrednog zadovoljavanja svojih nagonskih potreba, a da su roditelji oni koji posreduju zahtjeve socijalne okoline, formira se kod djeteta ambivalentni odnos, prvenstveno prema ocu, što se kasnije u životu prenosi prema drugim osobama koje se nalaze u položaju autoriteta. Pojedinaac nije svjestan, ili je to samo djelomično, negativnog dijela svojih emocija, štoviše, on ih potiskuje i ne dopušta da one dođu do nivoa svjesnosti.

Mehanizmi izražavanja autoritarnosti vezuju se uz odbrambene mehanizme ličnosti (prvenstveno potiskivanje, identifikaciju, projekciju) kojima pojedinac u situaciji frustracije čuva vlastiti ego, vlastito samopoštovanje. Nagomilano nezadovoljstvo, kako općenito socijalnim položajem, tako i specifičnim odnosom prema autoritetu, dovodi do *psihodinamizma*, unutarnje napetosti, energije, koja traži svoj vanjski izlaz. Najčešće, u nemogućnosti da se pojedinac suoči s pravim izvorom svoga nezadovoljstva, ono se projicira na objekte, s obzirom na razloge istraživanja fenomena autoritarnosti, prvenstveno na određene socijalne grupe, koje svojim položajem omogućavaju izražavanje agresivnosti kao rezultat nagomilanih frustracija.

U nalaženju *odgovarajućih čestica* pošlo se od teorijskog modela (podložnost autoritetu, nametanje vlastitog autoriteta, unutargrupni konformizam, agresija prema »drugima«), ali je formulacija tvrdnji sačinjena na osnovi produbljenih intervjua s pojedincima za koje se, na temelju kliničke analize, sma-

tralo da posjeduju izražene autoritarne dispozicije, kao i primjenom TAT i Rorschachovog testa, te pitanja projektivnog tipa.

U *postupku validacije* konstruirane F-ljestvice korištena je metoda »poznate grupe«, znači, ukoliko primjena te ljestvice značajno razlikuje prosječne ispitanike od onih za koje se smatra na osnovi nekog drugog postupka (u ovom slučaju kliničkog, psihoanalitičkog), ona mjeri onu osobinu za koju je konstruirana.

Iz šire psihodinamičke teorije izabrane su one dispozicije ličnosti za koje se smatralo da najbolje pokrivaju »sindrom autoritarnosti«, te je tako izabrano devet osobina: konvencionalizam, autoritarna submisivnost, autoritarna agresivnost, antiintraceptivnost, sklonost praznovjerju i stereotipijama, težnja ka moći i netolerancija, destruktivnost i cinizam, sklonost projekciji nesvjesnih impulsa u okolinu i pretjerani interes za seksualnost.

Ne ulazeći u problem teorijske zasnovanosti svake od navedenih osobina, kao ni činjenice da kasnije kompleksne metodološko-statističke analize nisu potvrdile zasebno postojanje svih devet osobina, činjenica je da takva razrada omogućuje izbor tvrdnji koje bi trebale pokriti raznolikost koncepta autoritarnosti.

Za svrhu političke analize središnje crte su svakako: *autoritarna agresija* — *autoritarna submisivnost*,² osobine koje se izražavaju u težnji ka dominaciji, ali istovremeno i potčinjavanju. To Adorno zove »ličnost bicikliste« (1951, str. 291). Politički je također relevantna činjenica da takve osobe razmišljaju u pojmovima *moći*, tko kime i kako dominira, kao i da ih obilježava svojevrsna *rigidnost*, netolerantnost na nejasnoću. Svakako da u političkom kontekstu treba analizirati i *konvencionalnost*, nekritičko prihvaćanje standarda grupe.

Bez obzira na ogroman broj primjedbi teorijske, metodološke i interpretativne prirode,³ činjenica je da je sam koncept preživio kritičko preispitivanje. Nema potrebe da u ovom tekstu ulazimo u detaljnije raščlanjivanje domašaja i ograničenosti tih istraživanja, te ćemo se zadržati na samo tri problema koja ne dovode u pitanje sam koncept, ali ukazuju na neke nove mogućnosti analize.

Prvi problem odnosi se na primjedbu da su autori »Autoritarne ličnosti« usmjereni isključivo na analizu »sklonosti ka nacizmu«. Tako Shils (1954) navodi: »Cijeli tim istraživača postupio je kao da postoji jednolinearna ljestvica političkih i socijalnih stavova na čijem desnom ekstremu se nalaze fašisti . . . a na drugom kraju on što autori zovu potpuni demokrati.« Međutim, isto tako kao što su kritizirani autori u uvodu svoje knjige naglasili da analiziraju fašizam, jer ga smatraju glavnom opasnošću za demokratsko društvo, tako sada njihovi kritičari uviđaju opasnost komunizma zbog hladnoratovske situacije. Uostalom, i to je samo još jedan primjer djelovanja konkretne situacije i na ideologiju i na znanost.

² U početnim teorijskim razradama E. Fromm to naziva sado-mazohističkom dispozicijom, ali kasnije odustaje od tog naziva zbog njegove uglavnom kliničke upotrebe.

³ Kritička analiza data je odmah u: R. Christie, M. Janoda (eds): »Studies in the scope and method of the authoritarian personality«, Glencoe, Ill. Free Press, 1954.

Shils u svojoj kritici navodi osnovne karakteristike »autoritarne desnice«, kako su date u originalnoj studiji, međutim, on istodobno navodi i ekvivalentne karakteristike »autoritarne lijevice«.

*karakteristike autoritarne
ljevice*

1. zahtjev za potpunom i neograničenom lojalnošću grupi
2. inzistiranje na neophodnosti konflikta interesa između radničke klase, čiji je vođa partija, i svih ostalih klasa, i potrebi za nepopustljivošću konfrontiranja prema drugim klasama, čak i u vrijeme očite suradnje i zatišja
3. stalna primjena kriterija interesa partije u prosuđivanju svake osobe i situacije i potrebe za izbjegavanjem eklekticizma u doktrini i oportunizma i kompromisa u praksi.
4. naglašavanje klasnih karakteristika pojedinaca i interpretacija njihovog djelovanja u isključivom svjetlu njihove klasne pozicije.
5. vjerovanje da je cijela povijest-povijest klasnih borbi
6. odbijanje postojanja čiste istine i napad na one koji prihvaćaju čistu nauku ili »umjetnost radi umjetnosti«
7. vjerovanje da je izražavanje osjećaja znak slabosti i da to interferira s korektnom interpretacijom realnosti i izborom pravog kursa akcije
8. vjerovanje u sveprisutnost utjecaja »Wall streeta« i prisutnost interesa kapitala u svim sferama, i vjerovanje da nad njima treba ostvariti potpunu kontrolu
9. ideal besklasnog društva bez privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, pa prema tome i bez konflikta, »carstvo slobode« gdje će se ljudi osloboditi alijencije i postati stvarno humani

*karakteristike autoritarne
desnice*

1. ekstremna mržnja prema svima što su izvan grupe
2. ekstremna submisivnost prema pripadnicima grupe
3. uspostavljanje oštrog granica između grupe kojoj se pripada i svih ostalih grupa.
4. tendencija kategoriziranja pojedinaca s obzirom na određene specifične kvalitete i stvaranje sudova po principu »sve ili ništa«
5. doživljaj svijeta kao »carstva sukoba«
6. prezir prema čistoj teoretskoj ili kontemplativnoj aktivnosti
7. odvratnost prema izražavanju osjećaja
8. vjerovanje da je svatko i svaka grupa objekt manipulacije i da pojedinac i grupa mogu preživjeti jedino manipulacijom drugih
9. ideal beskonfliktnog, potpuno harmoničnog društva, nasuprot okolnostima ili slučajnostima ili slučajnostim konfliktnog kaosa.

Ako pažljivije analiziramo ove karakteristike, vidimo da su osobine »autoritarne desnice« uglavnom, uz jednu ili dvije iznimke, dio psihologije ličnosti, gdje se promatra pojedinac u odnosu na svijet koji ga okružuje, njegovi doživljaji i reakcije, gdje dominira, kako smo to već naglasili, potčinjavanje prema unutra i mržnja prema vani. Međutim, osobine »autoritarne ljevice« zapravo su više-manje neuspjeh pokušaj raščlanjivanja vrijednosti jednog pokreta, a ne strukture ličnosti pripadnika tog pokreta. Možemo se složiti sa Shilsovim mišljenjem da se ideologija bilo kojeg političko-ekonomskog sadržaja može izražavati na različite načine — »autoritarno ili demokratski«, što je uostalom prisutno, kao što ćemo kasnije vidjeti, i u pristupu H. Eysencka (1954), ali to ne znači da ujedno priznajemo i mogućnost izjednačavanja lijevih i desnih pokreta. Ako ništa drugo, sadržaj autoritarizma, odnosno područje u kojem se on izražava, bitno je drugačiji. Inzistiranje na klasnoj borbi i stvaranje »klasne svijesti« nešto je sasvim drugo od rasne mržnje i svijesti o pripadnosti »višoj rasi«.

Drugi problem odnosi se na činjenicu (koja je prisutna i u kritici »desne autoritarnosti«) da je veoma teško istraživati određene dispozicije ličnosti neovisno o socijalnom sadržaju. Prema tome, stalno je prisutno pitanje da li F—ljeвица mjeri autoritarnost kao dispozicijsku osobinu ličnosti, što bi značilo da je to ustaljeni način reagiranja *neovisno o sadržaju*, ili je to zapravo niz stavova prema konkretnim socijalnim objektima i odnosima. Najdosljedniji u svojoj kritici je M. Rokeach (1960), koji inzistira na nužnosti operacionalizacije koncepta neovisno o konkretnim vrijednostima i sadržajima, i uvodi pojmove *otvorene* i *zatvorene svijesti*, koju zatim svodi na koncept dogmatičnosti. Činjenica je, međutim, da je potpuno oslobađanje koncepta svakodnevnih odnosa i vrednovanja moguće isključivo primjenom grafičkih podražaja, koji su oslobođeni svake verbalizacije, što nas dovodi u područje Gestalt psihologije i njenih principa percepcije.⁴ Pitanje je, svakako, bi li nas takvo »ogoljavanje« koncepcije autoritarnosti zadovoljilo u analizi kompleksnih političkih pojava, u okviru kojih je uostalom i sam koncept nastao.

Ovdje je svakako nužno navesti da postoji još jedan koncept ličnosti koji pokušava do određene mjere objasniti odnos same ličnosti i određenih ideologijskih orijentacija, ali iz jedne sasvim drugačije teorijske pozicije — teorije učenja. Radi se o koncepciji H. Eysencka (1944, 1954), koji u analizi faktorske strukture političkih stavova, pored dimenzije radikalizam-konzervativizam, uočava postojanje još jedne dimenzije, koja, po njemu, ima dublje psihološko značenje. S jedne strane, nalaze se praktične, materijalističke, ekstrovertirane osobe, koje saobraćaju s okolinom bilo na osnovi sile (vojnici) ili manipulacije (znanstvenici). S druge strane, nalaze se teoretske, idealističke, introvertirane osobe, koje se odnose prema problemima bilo razmišljajući (filozofi), bilo vjerujući (svećenici). On taj faktor opisuje kao praktično-teoretsku dihotomiju i primjenjuje terminologiju W. Jamesa: »tough-minded« i »tender-minded« osobe. Kasnije u svojim istraživanjima (1954) Eysenck mnogo detaljnije razrađuje tu drugu dimenziju i daje joj određeniji smisao. Faktorska je analiza pokazala da je ta dimenzija potpuno neovisna o dimenziji radikalizam-konzervativizam. Ona se očituje u stupnju agresivnosti, ri-

⁴ Na sličan način pokušava se mjeriti i tzv. »vrijednosna« komponenta stava metodom grafičkog diferencijala.

gidnosti i sklonosti ka dominaciji. Eysenck ne pokušava na osnovi toga dati neku novu tipologiju; po njemu »postoji samo jedan ideološki faktor u području stavova, i to radikalizam-konzervativizam. Taj drugi faktor (Eysenck ga naziva »T« faktor s obzirom na Jamesovu tipologiju) nije neki drugi ideološki sustav, već je samo projekcija nekih varijabli ličnosti na područje socijalnih stavova« (1954, str. 170). U skladu s tom hipotezom pojedinci su raspoređeni na ideološkom kontinuumu ovisno o svojim socijalnim stavovima; način na koji će ti socijalni stavovi biti izraženi ovisi o karakteristikama ličnosti pojedinca.

Bitno je pitanje, svakako, čime su determinirane agresivnost, rigidnost i sklonost dominaciji? Ovdje Eysenck uvodi jedan potpuno nov hipotetski pristup, za čije vrednovanje nedostaju rezultati većeg broja empirijskih istraživanja. Osnovna njegova postavka sadrži se u pojmovima »nedovoljne socijalizacije« i »pretjerane socijalizacije«. Proces socijalizacije ovisi o dva faktora: prvi je opseg u kojem društvo, putem roditelja, učitelja itd., djeluje na pojedinca; drugi je socijabilnost samog pojedinca, odnosno brzina kojom pojedinac usvaja djelovanje društva. Eysenck navodi neke argumente da socijabilnost pojedinca prvenstveno ovisi o temperamentu; ekstrovertirani mnogo teže primaju utjecaj okoline, dok su introvertirani podložniji socijalizaciji. Na stanovit način time Eysenck uzima u obzir već ranije pretpostavljene razlike u tipu fiziološkog sistema koje naglašava Pavlov u svojim klasičnim eksperimentima s uvjetovanjem.⁵

Postoje podaci o znatnim razlikama u trajanju i intenzitetu sustavnog procesa socijalizacije kojem su podvrgnuta djeca »srednje« klase i »radničke« klase. Ako, nadalje, pretpostavimo da je proces socijalizacije usmjeren ka mijenjanju načina izražavanja i sadržaja agresivnosti, suprotstavljanju dominaciji i rigidnosti, neće nam biti teško da, kao i Eysenck, zaključimo da uslijed nedovoljne socijaliziranosti pripadnici radničke klase pokazuju upravo te karakteristike. U razumijevanju takvih nalaza treba imati u vidu da je tu često riječ o skupu normi ponašanja određenog društva koje pokušava da ih kroz proces socijalizacije nametne svojim pripadnicima. Možemo očekivati da te oblike znatno više prihvaćaju oni pojedinci koji su i inače nosioci toga društva, jer je moral toga društva prvenstveno njihov, pa tek onda i moral ostalih socijalnih grupa. Što je prirodnije nego da one socijalne grupe koje se suprotstavljaju postojećem, iskazuju i veću agresivnost i težnju ka dominaciji, ne samo u domeni usko političkih stavova, već i u području ostalih društvenih vrijednosti.

Treći problem je povezan s pitanjem što je to zapravo autoritarnost, što je njen sadržaj i što je u osnovi njena formiranja. Radi se o tome što je sama koncepcija nastala na pretpostavkama individualne psihologije u interakciji sa sociološkom analizom, odnosno na hipotezi da je globalna društvena transformacija (raspad tradicionalne zajednice i nastanak građanskog društva) dovela do potrebe da se nadu čvrsti okviri prosuđivanja i pripadanja, i

⁵ Zgodno je napomenuti, na nivou anegdote, da je prilikom Eysenckova plenarnog predavanja na međunarodnoj konferenciji političke psihologije u Menheimu 1980. godine, kada je on naveo da su njegova istraživanja pokazala da su političke orijentacije ljudi biološki uvjetovane, jedan psiholog iz auditorija zapitao »Profesore, znači li to da su Nijemci danas biološki drugačiji od prijašnje generacije?«

društveno prihvatljivi oblici izražavanja nagomilanih frustracija. Sam koncept inzistira na konkretnom pojedincu koji je više ili manje autoritaran, ovisno o svom osobnom razvoju, ali istodobno i na autoritarnosti kao karakteristici globalnog društva, odnosno na činjenici da autoritarne sklonosti modalnog ispitanika društva daju bitno obilježje funkcioniranju ukupnih socijalnih, u prvom redu političkih institucija. Tu se neminovno miješaju dva nivoa analize — individualni i agregatni, pa se time postavlja pitanje je li uopće moguće govoriti jednoznačno o autoritarnosti.

Dosta jednoznačnu i interpretabilnu podjelu daje F. Greenstein (1975, str. 108—109) razlikujući *ego-obrambenu* i *kognitivnu* autoritarnost.

Ego-obrambena autoritarnost je, po njemu, individualna dispozicijska osobina, odnosno sindrom, koji sadrži relativno generalizirane reakcije pojedinca u funkciji održavanja unutarnje ravnoteže. Ona sadrži mehanizme koji štite pojedinca, integritet njegove ličnosti, samopoštovanje u konfliktnim situacijama. U osnovi, najčešće se misli na vrstu autoritarnosti kada se želi naglasiti povezanost određenih osobina ličnosti i učešće u političkim akcijama, osobito u vezi s ispoljavanjem predrasuda i agresivnog ponašanja prema pripadnicima manjinskih grupa.

Kod kognitivne autoritarnosti osnovna je pretpostavka da su neke osobine ličnosti zapravo jednostrano zasnovane na učenju odnosno na preuzimanju određenih koncepcija koje su dominantne u pojedinoj kulturi ili subkulturi, a nisu formirane kroz kompleksne mehanizme prilagodbe na frustrativne situacije, što je u osnovi ego-obrambene autoritarnosti.

Ponašanje zasnovano na kognitivnoj autoritarnosti je ogledalo aktualnih uvjeta u kojima se pojedinac nalazi, »jer racionalno je za pojedinca da bude usmjeren ka moći i da se pokorava autoritetu u određenim socijalnim okolnostima« (Greenstein).

Razlikovanje ta dva tipa autoritarnosti omogućava nam smislenu interpretaciju rezultata mnogih empirijskih istraživanja. Tako, na primjer, čini se da je »autoritarnost radničke klase«, o kojoj se dosta diskutiralo u američkoj literaturi (na primjer, Lipset), prije uvjetovana socijalnim učenjem nego individualnim procesom socijalnog sazrijevanja.

Možda najupečatljivije podatke o razlikovanju te dvije vrste autoritarnosti daje istraživanje T. F. Pettigrew (1958), koje pokazuje da na nivou »ego-obrambene« autoritarnosti ne postoje razlike između ispitanika na američkom sjeveru i jugu, odnosno ispitanika u južnoj Africi, a da su ogromne razlike u predrasudama rezultat kognitivnog učenja, do kojeg dolazi u kulturama u kojima su rasne predrasude dominantne.

Te dileme o sadržaju autoritarnosti eksplicite su prisutne i u samoj operacionalizaciji tzv. F-ljestvice. Ne ulazeći u mnoge finese konstrukcije samog mjernog instrumenta, možda je zanimljivo napomenuti da su i sami autori glasovite studije sve do zadnjeg časa bili u dilemi kako nasloviti svoj rad (N. Sanford, 1973). Naime, oni su bili svjesni da je u središtu njihovih istraživanja problematika predrasuda, da je ono što mjere dispozicija za prihvaćanje predrasuda, a da je autoritarnost zapravo hipotetska, teorijska konstrukcija koja u okviru šire teorijske paradigme omogućava smislenu interpretiranje empirijskih nalaza.

Bez obzira na sve dileme, teorijske nedorečenosti kao i empirijske nekonzistentnosti, činjenica je da je koncept autoritarnosti veoma poticajan za analizu složenih socijalnih zbivanja.

Istraživanja autoritarnosti u jugoslavenskom društvu

Vjerojatno ne treba posebno naglašavati važnost koju imaju određene psihološke osobine populacije za funkcioniranje institucija političkog sistema i ukupnost društvenih odnosa. Ta važnost se očituje u dvije međusobno povezane, kako s političkog tako i psihološkog stajališta, postavke. Po prvoj, samoupravni društveni odnos zahtijeva samostalnu, izgrađenu, kreativnu ličnost, koja prihvaća autoritet argumenata, ali odbacuje i ne traži izvanjski autoritet kao oslonac u svakodnevnom, a posebno u političkom životu. Istodobno, takva osoba nema potrebe da se nameće ostalima, već razvija ravnopravan odnos kroz niz samoupravnih interakcija, nema potrebe da teži grupnoj identifikaciji i podvrgavanju grupnim normama, pa prema tome i nema potrebe za projekcijom svojih frustracija.

Dakako da je samoupravni društveni odnos zasad još uvijek ideološka projekcija, a ličnost primjerena takvom odnosu svojevrсна vizija neotudenog čovjeka. Na nivou empirije, svakodnevne prakse, suočeni smo s ljudima pod snažnim utjecajem socijalnog naslijeđa, akumuliranih frustracija, nesigurnih u sebe s težnjom da pripadaju i da ih se vodi, nerijetko s izraženim agresivnim porivima prema drugima.

Taj odnos strukture ličnosti i dominantnog obrasca političkog odnosa i ponašanja neminovno dovodi do postavljanja nekoliko relevantnih pitanja koja, s psihologijskog aspekta, mogu pružiti dodatne spoznaje u razumijevanje prirode političkog procesa u jugoslavenskom društvu.

Ta pitanja, i ne samo ta, jesu:

1. Do koje je mjere autoritarnost, kao agregatna osobina populacije, prisutna u strukturi ličnosti pa prema tome i zahvalna osnova različitih oblika manipulacija, autoritarnih rješenja i zapreka razvoju demokracije;
2. U kojim segmentima populacije je ta osobina ličnosti osobito razvijena;
3. Čime je autoritarnost uvjetovana, odnosno, radi li se o »ego obrambenoj« ili »kognitivnoj« autoritarnosti;
4. Kakva je povezanost autoritarne strukture ličnosti i prihvaćanja određenih idejnih orijentacija;

Odmah moramo naglasiti da na ta pitanja nećemo moći neposredno odgovoriti, već da ćemo iznijeti samo neke podatke koji omogućuju eventualno postavljanje određenih pretpostavki za nova istraživanja, ukazuju na moguće pravce analize i razmišljanja, ali ne i na jednoznačno zaključivanje. Riječ je, naime, o tome da problematika autoritarnosti nije bila u središtu analize ni jednog istraživanja koje je dosad provedeno, u našoj zemlji. U nekoliko istraživanja, koja ćemo ovdje prikazati, problematika autoritarnosti je bila jedna od sporednih varijabli, uglavnom u funkciji razumijevanja i objašnjenja osnovnog predmeta analize. Budući da takvih istraživanja ima veoma

malo, prikazat ćemo ih posebno, i na kraju pokušati izvući neke osnovne generalizacije na nivou pretpostavki.

U svom radu »Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine« N. Rot i N. Havelka (1973) istražuju sindrom autoritarnosti »prvenstveno zbog toga što je u većem broju istraživanja utvrđena povezanost ove karakteristike sa etnocentrizmom.« (str. 145) Uz minimalne izmjene i dopune primijenili su poznatu F-ljestvicu na uzorku učenika srednjih škola u Beogradu i Kragujevcu.

Tri su osnovna nalaza relevantna za naše razmatranje. Prvi se odnosi na *opći nivo autoritarnosti* u uzorku. Rezultati koji su dobiveni su izrazito visoki, s time da »... kod učenica industrijske škole u Kragujevcu i kod učenica industrijske škole u Beogradu je dobiven rezultat veći od dosad najvećeg koji je u literaturi saopšten.« (str. 152) Po mišljenju autora, »teško je prihvatiti da oni označavaju, kao što su Adorno i njegovi suradnici interpretirali takve rezultate, neobično visoku spremnost za prihvatanje antidemokratske, pa čak i fašističke ideologije. Ne izgleda nam verovatnim ni da ti rezultati izražavaju postojanje trajnih crta ličnosti koje zajedno predstavljaju autoritarnu strukturu, a formirane su i razvijene rdavim autoritarnim odnosima u porodici — kao što također smatraju Adorno i saradnici. Mislimo da je rezultate moguće tumačiti i drukčije, čak da je to i neophodno... po našem shvatanju prihvatanje tvrdnji F-skale ne mora označavati postojanje nekih trajnih opštih crta ličnosti. Veliki dio tvrdnji... prihvata se jer predstavljaju mišljenja i stavove karakteristične za kulturu kojoj pripadaju naši ispitanici, a posebno učenici industrijskih škola.« (str. 152—153)

Naveli smo ovaj opsežniji citat jer on, čini nam se, sadrži bitnu dilemu u vezi s autoritarnosti o kojoj smo i ranije govorili. Ta je dilema slijedećem: Je li autoritarnost trajna, opća crta ličnosti, ili je to sistem stavova i vrednovanja preuzet iz socijalne okoline? U našem ranijem razlikovanju, ponovo smo suočeni s »ego obrambenom« i »kognitivnom« autoritarnošću. Interpretacija koju daju Rot i Havelka, kao uostalom i njihovo pozivanje na niz autora koji kritiziraju povezanost tvrdnji F-ljestvice s nizom socijalnih normi i vrednovanja, teži naglašavanju značaja kognitivne autoritarnosti. Drugim riječima, ne radi se o individualnim frustracijama, psihodinamizmu ličnosti, autoritarnim odnosima u obitelji, već o karakteristikama šire socijalne okoline koja formira, kroz proces socijalizacije, takvu strukturu ličnosti (ne kao specifičnost jednog pojedinca, već kao karakteristiku agregata!) koja ispoljava autoritarne osobine. Ne mislimo time reći da je sindrom autoritarnosti kao rezultat individualnog razvojnog puta beznačajan, već samo da primijenjena metodologija prije mjeri kognitivnu nego ego-obrambenu autoritarnost.

Drugi nalaz Rota i Havelke govori o povezanosti nivoa autoritarnosti s *osobinama pojedinca i socijalne okoline*. Pokazalo se da učenici u Beogradu imaju niži nivo autoritarnosti od svojih vršnjaka iz Kragujevca, da učenici gimnazije imaju nižu autoritarnost od učenika industrijske škole, te da mlađići pokazuju manju autoritarnost od djevojaka. Isto tako pokazuje se da je nivo autoritarnosti povezan s obrazovanjem roditelja.

Svi ti nalazi potvrđuju pretpostavku da je autoritarnost (kako je ustanovljena F-ljestvicom) prvenstveno rezultat specifičnih uvjeta okoline, a tek zatim, eventualno, i osobnih frustracija.

Treći nalaz zalazi u područje klasičnih istraživanja autoritarnosti, a to je *odnos autoritarne strukture ličnosti s etnocentrizmom i vrijednosnim orijentacijama*. Pristupajući problematici etnocentrizma na osnovi pet osnovnih oblika nacionalne vezanosti (isključiva, istaknuta, podijeljena, odsustvo, internacionalistička) Rot i Havelka navode da je najveća veza između autoritarnosti i isključive nacionalne vezanosti (koju oni smatraju etnocentrizmom) korelacija 0.54! i s istaknutom nacionalnom vezanošću — korelacija 0.33. Slični podaci, s nešto nižim korelacijama, dobiveni su i u odnosu autoritarnosti i socijalne distance prema pripadnicima drugih naroda. To su izrazito visoke povezanosti za ovakvu vrstu istraživanja, koje, pored ostalog, govore i o tome da međunacionalne konfrontacije imaju svoje uporište i u dominantnoj strukturi ličnosti, s time da vjerojatno i autoritarnost i etnocentrizam (u našem rječniku primjerenije-nacionalizam) imaju izvore u sličnim socijalnim uvjetima.

Slično nalazima Adorna i suradnika i u ovom istraživanju nađena je negativna povezanost između autoritarnosti i demokratske orijentacije, ali zato pozitivna povezanost s hedonističkom vrijednosnom orijentacijom i težnjom ka moći i ugledu (str. 234).

D. Pantić (1977) istražuje problem autoritarnosti u odnosu na neke druge osobine ličnosti i idejnih orijentacija. S obzirom na nacrt istraživanja i način obrade podataka nije moguće zaključivati o nivou autoritarnosti u populaciji, ali je zato moguće analizirati odnos autoritarnosti prema drugim osobinama ličnosti i »ideološkim« faktorima, kao i zastupljenost u različitim društvenim slojevima.

Primjenom postupka faktorske analize izdvojen je jedan faktor koji je izrazito psihološke prirode i koji sadrži slijedeće crte ličnosti: autoritarnost, konformizam, rigidnost, anksioznost i anomičnost. Taj faktor Pantić zove *tolerantnost — netolerantnost* (što se obično uzima kao jedna od relevantnih dimenzija političke kulture), ali bez obzira na sam naziv njegov sadržaj ukazuje da se on odnosi na relativno stabilne osobine ličnosti i da većim dijelom obuhvaća sindrom autoritarnosti. Prema Pantićevim nalazima, taj sindrom je neovisan o idejnim faktorima (on razlikuje samoupravljanje-tradiconalizam, i etatizam-liberalizam), i taj rezultat je najbliži Eysenckovoj interpretaciji o psihološkom faktoru kao nezavisnoj projekciji na ideološku orijentaciju.

U razrađenijoj analizi socijalnog položaja i te »psihološke« dimenzije, on dolazi do istog nalaza kao i Rot i Havelka — što je obrazovanje niže, veća vezanost uz selo, niže kvalificirani poslovi, to je manja tolerantnost, odnosno to je veća autoritarnost ako je shvatimo kao nadređeni pojam i konformizmu i rigidnosti. Te nalaze Pantić interpretira na slijedeći način: »Netolerantnost se javlja verovatno zato što su ličnosti sa navedenom strukturom nesigurne. Depresivna anksioznost je rezultat u ovom slučaju nepovoljnijeg društvenog položaja, ali i brojnih konflikata koji se javljaju prilikom ukidanja tradicionalnih vezanosti i uključivanja u modernu industrijsku, urbanu kulturu.« (str. 389) U razmatranju tih rezultata treba imati u vidu da je istraživanje provedeno na kvotnom uzorku SR Srbije na oženjenim muškarcima s djecom u dobi od 30 do 60 godina.

Do određene mjere sličan metodološki postupak primijenjen je i u istraživanju A. Fulgozija i F. Radina (1983), s time da je težište na tzv. »stilovima života«, a ispitanici su bili zagrebački srednjoškolci. Pored ljestvica autoritarnosti, konformizma i rigidnosti, primijenjene su još i ljestvice za ispitivanje agresivnosti, anomije, anksioznosti i sl. Budući da rezultati na pojedinim dimenzijama nisu obrađeni metodom faktorske analize, teško je zaključivati o postojanju nekog sindroma, kao što je to slučaj u istraživanju D. Pantića, ali podaci o interkorelacijama među dimenzijama omogućavaju da se postavi hipoteza u tom pravcu.

Ono što je iz tog istraživanja za nas ovdje posebno zanimljivo, jest nalaz o odnosu pojedinih stilova života mladih i osobina ličnosti koje spadaju u sindrom autoritarnosti.

Od osam stilova života najzanimljivija su prva dva: *intelektualno angažirani* i *tradicionalni* stil života. I kod jednog i kod drugog pokazuje se da je konformizam najznačajniji, naravno sa suprotnim predznakom. Tako je korelacija između intelektualno angažiranog stila života i konformizma — .511, a između tradicionalnog stila i konformizma + .302. Svakako da i ovi nalazi pokazuju da su određene osobine ličnosti sastavni dio širih orijentacija.

U veoma kompleksnoj metodološko-statističkoj analizi B. Jerbić i S. Lukić (1979) su, pored ostalog, zahvatili i određene crte ličnosti i njihovu povezanost s određenim vrijednosnim orijentacijama. Istraživanje je provedeno na uzorku srednjoškolaca u SR Hrvatskoj. Slično istraživanjima Pantića te Fulgozija i Radina, i ovdje se ne raspolaze podacima o prisutnosti pojedinih osobina u populaciji. Naime, primijenjene su ljestvice koje nisu komparabilne s ljestvicama primijenjenim u drugim istraživanjima, što svakako nije primjedba istraživačima, budući da su ciljevi njihovih istraživanja bili drugačiji. Isto tako nije istražen međusoban odnos pojedinih crta ličnosti te da ne raspoložemo podacima koji bi nam odgovorili na problem radi li se o sindromu osobina, ili relativno nezavisnim crtama ličnosti. Neovisno o tome, njihovo istraživanje ukazuje na značajnu povezanost pojedinih osobina ličnosti i vrijednosnih orijentacija, i to povezanost koja potvrđuje nalaze drugih autora.

OSOBINE LIČNOSTI I VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE

(B. Jerbić, S. Lukić, 1979)

crte ličnosti	vrijednosne orijentacije		
	socijalističko samouprav- ljanje	socijalna distanca	etnocentrizam
autoritarnost	— 255	284	404
konformizam	— 039	152	184
anomičnost	— 520	240	317
rigidnost	— 034	173	155
anksioznost	— 209	212	223
agresivnost	— 117	035	— 003

Ukoliko podjemo od plauzibilne pretpostavke da se navedene osobine strukturiraju slično kao što je to u Pantićevu istraživanju (1977), vidimo da je taj svojevrsni sindrom ličnosti (Pantić ga zove toleranost-netoleranost)

negativno povezan s prihvaćanjem socijalističkog samoupravljanja, a pozitivno sa socijalnim distanciranjem od pripadnika drugih naroda (i socijalnih grupa) i inzistiranjem na vlastitoj nacionalnoj pripadnosti uz negiranje drugih. U izvornom istraživanju Adorna i dr. (1950), nađeni su identični odnosi.

U istraživanju I. Sibera (1984) obuhvaćena je problematika odnosa nekih crta ličnosti i idejnih orijentacija u okviru procesa političkog obrazovanja unutar Saveza komunista. Dva nalaza toga istraživanja izrazito su relevantna za ovo razmatranje. Prvi nalaz odnosi se na stupanj prihvaćanja devet različitih, u okviru ideološkog konteksta našem društvu neprihvatljivih, orijentacija, kao što su nacionalizam, državni socijalizam, liberalizam i slično. U okviru istraživanja postavljena je hipoteza da »ako ne postoji idejna izgrađenost ispitanika, ako oni nisu osposobljeni za samostalno razumijevanje kompleksnih političkih pojava, možemo očekivati da će nekritički prihvaćati sve ili većinu orijentacija, i u skladu s tim, faktorskom analizom dobit ćemo samo jedan faktor.« (str. 254) Podaci su tu hipotezu potvrdili i pokazali da se radi o *općoj nekritičnosti* ispitanika prema raznim idejnim orijentacijama (naglašavamo da se radi o članovima SK!). Drugim riječima, kod ispitanika ne postoje izgrađene idejne orijentacije koje bi se očitovale u slaganju ili neslaganju s određenim sadržajima. Distribucija odgovora je pokazala da među ispitanicima ima 24% izrazito kritičkih, 50% osrednje kritičkih, a 26% izrazito nekritičkih pojedinaca prema tuđim idejnim orijentacijama.

Drugi nalaz odnosi se na odnos pojedinih osobina ličnosti i idejnih orijentacija. Na nivou korelacijske analize pokazala se pozitivna povezanost crta ličnosti i idejne nekritičnosti, odnosno negativna veza između crta ličnosti i samoupravne orijentacije (str. 263).

ODNOS CRTA LIČNOSTI I IDEJNE ORIJENTACIJE

crta ličnosti	idejna nekritičnost	samoupravna orijentacija
autoritarnost	.482	-.400
rigidnost	.314	-.181
konformizam	.277	-.121

Ti nalazi sukladni su nalazima Jerbića i Lukića (1979).

Na nivou kompleksne faktorske analize (pored idejnih orijentacija, nekritičnosti i crta ličnosti, obuhvaćeno je i znanje pojedinih područja u okviru političkog obrazovanja) pokazalo se da se sve tri osobine ličnosti strukturiraju u jedan faktor, s time da je *sastavni dio tog faktora i opća idejna nekritičnost*. Prema tome, nekritičnost prema pojedinim idejnim orijentacijama proizlazi iz nedovoljno izgrađene ličnosti, odnosno iz autoritarnosti pojedinca, što znači nekritičko prihvaćanje sadržaja bez obzira o čemu se radi, ako dolazi iz izvora koji se doživljava legitimnim i pouzdanim.

U jednom nedavnom istraživanju (riječ je o jugoslavenskom projektu »Klasno biće jugoslavenskog društva«, kojeg rezultati nisu do kraja obrađeni, a ovdje se pozivamo na podatke objavljene u našem radu 1988) pokazalo

se, na uzorku stanovništva SR Slovenije, postojanje orijentacije koja sadrži pozitivan stav prema egalitarizmu u raspodjeli, ulozi države, jugoslovenstvu, naglašavanju instrumentalne uloge rada i visoku autoritarnost. To znači da autoritarnost, kao sastavni dio tog faktora, ukazuje na psihološki sindrom koji je u osnovi takvog »pogleda na svijet«.

Analiza prisustva autoritarnosti, ovoga puta na jugoslavenskom prostoru (riječ je o istom istraživanju, podatak dat u: I. Šiber, 1988, b.) pokazuje da nema bitnih razlika između pojedinih republika i pokrajina. Istina, postoje razlike u *stupnju tolerantnosti* s time da je tolerantnost veća u razvijenijim sredinama, kao i u *stupnju kritičnosti* koja je u tim sredinama također prisutnija.

Zaključci

U ovom sažetom prikazu naveli smo osnovne pristupe, probleme i nalaze istraživanja autoritarnosti u našem društvu. Zaključci koje na temelju tog prikaza možemo donijeti jesu slijedeći:

1. Nijedno istraživanje nije u središtu analize stavilo problem autoritarnosti ili nekih srodnih koncepcija ličnosti. Autoritarnost se uvijek uzimala kao jedna od posredujućih ili marginalnih varijabli, tako da je i ovo razmatranje nužno na nivou natuknica i hipoteza, a ne jednoznačnih zaključaka.

2. Kao ni u mnogim drugim područjima, tako ni ovdje ne raspoložemo podacima koji bi bili relevantni za cjelinu jugoslavenskog prostora, pa čak ni podacima, osim rijetkih istraživanja, koji bi bili dobiveni na reprezentativnom uzorku cijele populacije neke uže sredine.

Istraživanja su pretežno provođena na uzorku omladine, ili članova SK, međutim, budući da se tu radi o grupama za koje je plauzibilno očekivati da su manje autoritarne od starijih generacija, odnosno nečlanova SK, dobiveni rezultati koji ukazuju na postojanje autoritarnosti i na njenu povezanost s određenim orijentacijama i vrednovanjima, imaju još veću upozoravajuću težinu.

3. Bez obzira na to što su istraživanja provođena međusobno nekompatibilnim ljestvicama, nalazi Rota i Havelke na osnovi izvor F-ljestvice ukazuju na izrazito visok stupanj autoritarnosti u našoj populaciji.

4. Budući da su sva istraživanja pokazala visoku povezanost autoritarnosti, s jedne, i obrazovanja, socijalnog porijekla i razvijenosti sredine u kojoj se nalazi pojedinac, s druge strane, logično je zaključiti da se tu radi o kognitivnoj autoritarnosti, znači određenim vrednovanjima i ponašanjima koje pojedinac preuzima kroz proces socijalizacije.

5. Iako u prezentiranim istraživanjima nije bio prvenstveni cilj analiza strukture same autoritarnosti, neki podaci ukazuju na značajnu povezanost autoritarnosti, konformizma, rigidnosti, anksioznosti, anomičnosti i agresivnosti. Svakako da je na temelju postojećih istraživanja teško reći radi li se o nekom posebnom sindromu koji je u osnovi te zajedničke varijance, ili je u osnovi njihove povezanosti neki vanjski faktor. To, međutim, ne umanjuje značaj tog nalaza i povezanosti tih osobina s društveno relevantnim orijentacijama.

6. U okviru teorijske analize postavlja se problem da li se tu radi o »autoritarnosti« kako je određena u izvornim radovima (Fromm, Adorno i dr.) ili eventualno o »tolerantnosti« kako je naziva Pantić, koja je veoma bliska Eysenckovu određenju »T« dimenzije. Taj problem međutim u operacionalom i empirijskom pogledu nije zapreka za istraživanja i analize.

7. Istraživanja pokazuju značajnu povezanost autoritarnih osobina s etnocentризmom i socijalnim distanciranjem, kao uostalom i istraživanja Adorna i dr. Prema tome, dominantna autoritarna struktura je zahvalna podloga jačanja i manipuliranja međunacionalnim konfrontacijama.

8. Nalazi također ukazuju na negativnu povezanost autoritarnosti sa samoupravnom orijentacijom. Ako samoupravljanje, na vrijednosnom nivou kako je i istraživano, uzmemo kao demokratski oblik društvenih odnosa, tada se potvrđuje izvorna pretpostavka i nalaz da je autoritarna struktura ličnosti u osnovi antidemokratska.

9. Autoritarnost, u našim društvenim uvjetima, pojavljuje se kao sastavni dio egalitarno-etatiističke orijentacije. To znači do određene mjere da je ona psihološka osnova za državni socijalizam jednakosti u siromaštvu. Imajući u vidu u kojim društvenim slojevima je autoritarnost najprisutnija, taj nalaz ne začuđuje.

10. Autoritarnost je također povezana i s nekritičnošću prema pojedinim idejnim orijentacijama. To znači da se svaki sadržaj prihvaća, bez obzira o čemu se radi, ako dolazi iz izvora koji se doživljava legitimnim i pouzdanim.

11. Opći zaključak do kojeg dolazimo na osnovi navedenih nalaza jest da izrazita prisutnost autoritarnosti u psihološkoj strukturi naše populacije predstavlja realnu pretpostavku nametanja različitih utjecaja, pogotovo u situacijama društvenih previranja, nesigurnosti i konflikata.

LITERATURA

- T. W. Adorno i dr., *The Authoritarian Personality*, New York, Harper, 1950.
- T. W. Adorno, »Freudian Theory and the Pattern of Fascist Propaganda«, u G. Roheim, ed. *Psychoanalysis and the Social Sciences*
- G. Allport, *The Nature of Prejudice*, Doubleday Anchor Book, 1958.
- R. Christie, M. Jahoda, *Studies in the Scope and Method of 'The Authoritarian Personality'* Glencoe, Ill, Free Press, 1954.
- H. Eysenck, *General Social Attitudes*, Journal of Soc. psychology 1944/19
- H. Eysenck, *The Psychology of Politics*, Routledge-Kegan Paul, 1954.
- E. Fromm, *Individual and Social Origins of Neurosis*, American Soc. Review, 1944/IX
- E. Fromm, *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd, 1978.
- A. Fulgozi, F. Radin, *Stilovi života zagrebačkih srednjoškolaca*, CDD, Zagreb, 1982.
- F. Greenstein, *Personality & Politics*, New York, Norton, 1975.
- B. Jerbić, S. Lukić, *Idejna kretanja i konfliktna žarišta u redovima mladih SR Hrvatske*, šapir., Zavod za PPS SRH, Zagreb, 1979.
- S. Lipset, *Politički čovjek*, Beograd, Rad, 1969.

- D. Pantić, »Vrednosti i ideološke orijentacije u društvenim slojevima«, u: M. Popović (ur) *Društveni slojevi i društvena svest*, IDN, Beograd, 1977.
- T. F. Pettigrew, *Personality and Sociocultural Factors in Intergroup Attitudes: A Cross-National Comparison*, »Journal of Conflict Resolution«, 1958/2
- D. Riesman, *Usamljena gomila*, Nolit, Beograd, 1965.
- M. Rokeach, *The open and closed mind*, New York, Basic Book, 1960.
- N. Rot, N. Havelka, *Nacionalna vezanost i vrednosti srednjoškolske omladine*, IDN, Beograd, 1973.
- N. Sanford, »Authoritarian personality in contemporary perspective«, u: J. N. Knutson (ed) *Handbook of Political Psychology*, Jossey-Bass Publ. 1973.
- E. A. Shils, *Authoritarianism: 'right' and 'left'*, u: Christie, R. Jahoda, cit. rad
- I. Šiber, *Psihologija i društvo*, CKD, Zagreb, 1984.
- I. Šiber, *Political Culture, Selfmanagement and Social Crises*, XIV Congres IPSA, Washington
- I. Šiber, »Socijalna struktura i struktura svijesti«, *Teorija i praksa*, 1988 (u tisku).

Ivan Šiber

AUTHORITARIAN PERSONALITY STRUCTURE — A CRITICAL REVIEW OF YUGOSLAV RESEARCH

Summary

This comparative review of the Yugoslav research on authoritarianism, in spite of some serious methodological limitations, reveals a high degree of authoritarianism in the population. It is the cognitive type of authoritarianism which is formed through the process of socialization. The pronounced presence of authoritarianism in the psychological structure of the population is positively correlated with ethnocentrism and is a constitutive element of the egalitarian-statist orientation. It is negatively correlated with the self-management orientation and with the tolerance for other ideological values and orientations.